

УДК 378.147.016

4. Теорія і методика професійної освіти

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Корчова О. М., к. пед. н., старший викладач
кафедри української мови, літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

У статті виявлено й обґрунтовано педагогічні умови формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних працівників, психологів): антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у закладі вищої педагогічної освіти; цілісність риторичної підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика»; створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій). Закцентовано увагу на комплексності окреслених педагогічних умов.

Ключові слова: педагогічні умови, риторична компетентність, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.

В статье выявлено и обосновано педагогические условия формирования риторической компетентности у будущих специалистов социономических специальностей (социальных работников, психологов): антропоцентризм обучения в кругу взаимодействия «преподаватель – студент», «студент –

студент» в заведеннях вищого педагогічного освіти; цілісність риторическої підготовки на основі взаємозв'язу навчальних дисциплін і введєння спеціального навчального курсу «Практическа риторика»; створення риторическої освітньої середу (с використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій). Акцентовано увагу на комплексності вказаних педагогічних умов.

***Ключеві слова:** педагогічні умови, риторическа компетентність, майбутні спеціалісти соціономічних спеціальностей.*

Korchova O. M. PEDAGOGICAL CONDITIONS FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE OF INTENDING PROFESSIONALS IN SOCIONOMICAL SPECIALTIES

The pedagogical conditions of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties (social workers, psychologists) were characterized in the article. Among them are the anthropocentrism of training in terms of interaction between «teacher – student», «student – student» at higher pedagogical educational institutions; the integrity of the rhetorical training based on interdisciplinary connections and introducing the specialised course «Practical Rhetoric»; creating rhetorical educational space (using means of information and communication technologies). The attention is focused on the complexity of the outlined pedagogical conditions.

***Key words:** pedagogical conditions, rhetorical competence, intending professionals in socionomical specialties.*

Постановка проблеми. Нові стратегії вищої освіти в Україні, зумовлені соціально-економічними змінами та глобалізаційними комунікативними процесами, зорієнтовують освітню спільноту на підготовку висококваліфікованих фахівців соціономічних спеціальностей, спроможних майстерно послуговуватися словом для вирішення професійних завдань. Означене потребує від соціономістів сформованої риторическої компетентності

(РК), що інтегрує вміння рефлексивного слухання, діалогічного спілкування, спроможність добирати оптимальні способи вербальної взаємодії з клієнтами з метою забезпечення індивідуального підходу для підтримки, допомоги психопрофілактичної роботи тощо. Однак за існуючого підходу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (МФСС), де теоретичне навчання почасти відчужене від формування практичної здатності конструювати результативну комунікативну взаємодію в соціумі, рівень володіння РК соціономістами є низьким.

Із огляду на це нагальною є потреба обґрунтувати педагогічні умови формування РК в майбутніх соціальних працівників, психологів, дотримання яких в освітньому процесі вищої школи сприяло б розв'язанню встановлених суперечностей між: ціннісними пріоритетами й особистісними інтересами майбутніх соціономістів; осмисленням ролі й місця мови в суспільному житті й не усвідомленням соціальними працівниками, психологами значення красномовності в професійній сфері; розумінням потреби комунікативної вправності й незнанням засобів і способів її формування; бажаним і реальним рівнем риторичної майстерності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виявлення педагогічних умов формування РК не є новою в науковому просторі. Зважаючи на її варіативність, здійснимо спробу диференціювати пропоновані умови на: 1) концептуальні, що детермінують освітній процес із огляду на проблему формування РК особистості; 2) загальнотехнологічні, які визначають риторичну спрямованість навчання; 3) організаційно конкретні, що координують діяльність учителя / викладача й учня / студента відповідно до окресленої проблеми.

Серед *концептуальних* умов формування РК виокремимо такі, як: структурування педагогічної діяльності вчителя відповідно до складників риторичної діяльності (С. Мартиненко, Г. Бондаренко [1]); урахування фахової специфіки та високого рівня фахової підготовки (Н. Калюжка [2, с. 12]; відображення в змісті теоретичної підготовки риторики як чинника успішності

професійної діяльності (Є. Тягнирядно [3, с. 9]); професійно-педагогічна спрямованість навчання (А. Первушина [4]).

До загальнотехнологічних умов варто віднести моделювання навчального процесу з огляду на ефективну риторичну діяльність (С. Мартиненко, Г. Бондаренко [1]); дотримання принципу наступності й перспективності: школа – ЗВО – самоосвіта; особистісно зорієнтований зміст освіти (Н. Калюжка [2, с. 12]); набуття професійного досвіду з використання риторики як засобу впливу, переконання (Є. Тягнирядно [3, с. 9]); залучення студентів до навчально-риторичної діяльності; формування риторичних умінь в єдності мисленнєвого, мовленнєвого й комунікативного компонентів (А. Первушина [4]).

Серед *організаційно конкретних* умов формування РК можемо виокремити: діагностику готовності майбутнього педагога до риторичної діяльності; відбір ефективних засобів формування готовності до риторичної діяльності (С. Мартиненко, Г. Бондаренко [1]); упровадження кредитно-модульної технології, інтерактивних форм і методів навчання поряд із традиційними, спецкурсів, професійно орієнтованих завдань; створення умов для самостійної роботи (Н. Калюжка [2, с. 12], Є. Тягнирядно [3, с. 9]); диференціацію навчання й індивідуальний підхід до студентів (А. Первушина [4]).

Здійснений аналіз спонукає до висновку про те, що виявлені концептуальні педагогічні умови передбачають уведення до професійно спрямованого навчання риторики як чинника успішної професійної діяльності майбутнього фахівця; загально технологічні моделюють навчально-риторичну діяльність засобами особистісно зорієнтованої освіти зі збереженням принципу наступності й перспективності; конкретно організаційні зорієтовують на упровадження індивідуального підходу, інтерактивних технологій, професійно зорієнтованих диференційних завдань.

Акцентуємо увагу на умовах формування риторичних умінь (як основи риторичної компетентості) майбутніх соціальних педагогів, виокремлених

А. Первушиною [4]. Беззаперечно, виписані умови (професійно-педагогічна спрямованість навчання; навчально-риторична діяльність студентів; диференціація навчання й індивідуальний підхід; єдність мисленнєвого, мовленнєвого й комунікативного складників риторичних умінь) сприяють формуванню риторичних умінь майбутніх фахівців, однак не вичерпують увесь процес становлення риторично компетентного спеціаліста. Суперечність убачаємо й у вирізненні мисленнєвого, мовленнєвого й комунікативного складників риторичних умінь, оскільки, на нашу думку, вони є одноплосинними щодо основи риторичної діяльності – вербалізації – «перекодування результатів роботи мислення засобами конкретної етнічної мови» [5, с. 64].

Дискусійність та різноаспектність проблеми виявлення педагогічних умов формування РК, спричинені, імовірно, несформованим концептуальним витлумаченням риторики в сучасному науковому просторі та спорадичним впровадженням риторики як навчальної дисципліни в освітню систему. Усе це спонукає до вдосконалення наукового обґрунтування педагогічних умов формування РК загалом, і майбутніх соціальних працівників, психологів передусім.

Постановка завдання. Із огляду на це метою й завданнями публікації є спроба виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Покликаючись на усталені тлумачення понять «умови» та «педагогічні умови», під *педагогічними умовами формування РК МФСС* розуміємо сукупність чинників і засобів, спроектованих глобальним рівнем усвідомлення проблеми риторичної вправності фахівця-соціономіста, що декларують результативний процес формування РК як професійно необхідної особистісної якості майбутнього соціального працівника, психолога. В обґрунтуванні педагогічних умов формування РК МФСС керуємося соціальними запитами на висококомпетентного

соціолога, здатного на високому рівні здійснювати управління соціальними відносинами на всіх рівнях суспільної взаємодії.

Сучасний «технонізований» світ породжує проблему *Людини*, розв'язати яку покликана нова освітня парадигма з домінуванням особистісної освіченості, моральності, висококультурності – детермінант соціального розвитку, що здобуваються як дидактично, через цілеспрямоване учіння, так і рефлексивно, у процесі саморозвитку, самоосвіти, самовиховання майбутнього фахівця. Відповідно до цього *концептуальною педагогічною умовою* формування РК МФСС вбачаємо *антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у закладі вищої педагогічної освіти*, що актуалізує суб'єкт-суб'єктну дидактичну систему, де пріоритетним є не цілеспрямований освітній вплив у межах педагогічної системи, а спонука до саморозвитку майбутнього фахівця.

Одним із напрямів реалізації окресленої умови є становлення *системи гуманістичних цінностей*, на основі якої ґрунтується професійна ідентифікація майбутнього фахівця соціологічної спеціальності. Аксіологічне спрямування навчального процесу має інтегрувати пріоритетні загальнонаціональні (гуманізм, демократизм, патріотизм, соціальну ініціативність та відповідальність, національну самосвідомість) та соціологічні цінності, які трактуємо як ціннісні орієнтації на людину та її потреби: альтруїзм, толерантність, емпатія, людяність, співчуття, рівність тощо. Практичну реалізацію виснуваного положення вбачаємо в дидактичному матеріалі аксіологічного змісту.

Наступним дієвим шляхом утілення антропоцентричної концепції освіти вважаємо *стимулювання мисленнєвої діяльності* студентів. Це зумовлює викладання не шляхом передачі догматичних істин, а через їх взаємний пошук. Вихідними основами такої дидактичної парадигми вбачаємо проблематичність, дискусійність та діалогічність, що розвивають здатність майбутніх фахівців міркувати критично, логічно, обґрунтовано та творчо.

Антропоцентрична концепція освіти реалізується, на нашу думку, і через спонуку до *культурного розвитку особистості*, оскільки Людина формується через культуру, тоді як освіта є засобом становлення культури. Із огляду на це метою освіти є становлення висококультурної особистості фахівця соціономічної сфери, оскільки без належного особистісного культурного рівня, що інтегрує гуманність, толерантність, повагу й самоповагу, національну ідентичність, не можна здійснити соціально-педагогічний та психолого-педагогічний вплив.

Напрямом реалізації концепції антропоцентричної освіти вбачаємо і формування *ціннісного ставлення до міжособистісного спілкування*, без чого результативна професійна діяльність соціального працівника, психолога є неможливою. Поширене віртуальне спілкування як наслідок глобальної Інтернет-комунікації призводить до формування навичок спрощеного й почасти ненормативного комунікування, до втрати зв'язку з реальністю та, як наслідок, втрати потреби «живого» міжособистісного спілкування. Освіта в контексті антропоцентризму, на наш погляд, має не пропагувати відречення від комп'ютеризації, а моделювати соціокультурний баланс між віртуальним і реальним особистісним та суспільним життям, формуючи потребу до безпосереднього комунікування.

Отже, антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у закладі вищої педагогічної освіти – це спрямованість на становлення системи гуманістичних цінностей студента, на розвиток мислячої висококультурної особистості соціального працівника, психолога та спонука до особистісного удосконалення майбутнього соціономіста, спроможного в міжособистісному спілкуванні формувати особистість клієнта відповідно до норм суспільного буття.

Висновки здійсненого аналізу риторичної підготовки соціальних працівників, психологів свідчать про розрізнену професійно риторичну підготовку студентів. Із огляду на це загальнотехнологічною умовою формування РК МФСС вбачаємо *цілісність риторичної підготовки на*

засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика».

У виснуванні такого узагальнення покликаємося на: філософське тлумачення ідеї концептуальної інтеграції у формуванні мовної картини світу, що ґрунтується на єдності суспільства, природи та мислення; психолого-педагогічне потрактування дидактичної інтеграції, що акумулює міжпредметні зв'язки як систему відношень між знаннями, уміннями та навичками, послідовно спроектованими засобами, методами та змістом навчальних дисциплін; дидактичні засади інтегральності знань, спрямовані на актуалізацію внутрішніх зв'язків між навчальними дисциплінами; інтеграційність РК, що закономірно потребує не розрізненого сприйняття змісту навчальних дисциплін, а усвідомленого опанування логічно упорядкованих складників єдиного навчального комплексу.

Із метою реалізації неперервної риторичної освіти пропонуємо міжпредметну інтеграцію в розрізі проблеми формування РК МФСС протягом усього періоду навчання студентів. Наприклад, серед пропедевтичного блоку дисциплін варто звернутися до навчального контенту «Психології» (що може акумулювати особливості спілкування відповідно до сенсорно-перцептивної, когнітивної, емоційно-вольової сфер особистості в різний віковий період та специфіку комунікативної діяльності людини в процесі розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання, навчання і самонавчання), «Педагогіки» (риторичний потенціал якої доцільно спрямувати на РК соціолога як суб'єкта соціально-педагогічної дії) тощо.

Дисципліною, що виконує функцію інтеграційного ядра під час формування РК МФСС, має стати «Практична риторика» / «Риторика», об'єктом вивчення якої є відношення в колі «людина – мова – всесвіт»; предметом – мова як семіотично-інформаційна система, засіб комунікації та пізнання, код національної структури; мовлення як складник та водночас показник національної культури; комунікація, спрямована на досягнення заздалегідь визначеної мети відповідно до ситуації спілкування.

Наступний блок навчальних дисциплін, ґрунтуючись на здобутих відомостях пропедевтичних курсів та «Практичної риторики» / «Риторики», має продовжувати формувати РК МФСС. Зокрема, «Соціальна психологія» акцентує увагу на соціально-психологічній характеристиці спілкування; способах вербальної та невербальної комунікації для конструювання успішної взаємодії з клієнтами; «Соціальна педагогіка» конкретизує роль мовленого слова як засобу соціально-педагогічного впливу; «Технології соціально-педагогічної роботи» окреслюють стратегії комунікативної дії соціономіста з різними групами клієнтів («діти вулиці», обдаровані діти, безхатьки, інваліди, люди похилого віку, різні типи сімей та інші) тощо.

Акцентуємо увагу на тому, що реалізація умови міжпредметної інтеграції передбачає не лише встановлення частки спільного теоретичного матеріалу, а й застосування споріднених методів і форм навчання, діагностичних засобів, що перетворюють навчальний процес у вищій школі на цілісну систему.

Отже, інтеграція навчальних дисциплін із позицій риторики, на нашу думку, формуватиме ціннісну орієнтацію студентів на спілкування як основу результативної майбутньої соціономічної діяльності; сприятиме оволодінню ґрунтовними й системними знаннями про професійну комунікацію, моделюючи в свідомості майбутніх фахівців системно-логічний ланцюг: мова – мовленнєві вміння – риторична діяльність – риторична компетентність – професійна майстерність»; розвиватиме логічне, аналітичне, критичне, конструктивне, творче мислення; дасть змогу уникнути стереотипізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів, що є на заваді спроможності до вибору стилю спілкування в умовах соціономічного комунікування.

Професійна діяльність соціальних працівників, психологів спонукає до виокремлення організаційно конкретної педагогічної умови формування РК – *створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).*

Під час обґрунтування окресленої умови покликаємося на риторичний дискурс соціономічної сфери, формами безпосереднього та опосередкованого

вираження якого є бесіда, консультація, дискусія, прохання, настанова тощо, та загальнодидактичний аспект інтерактивного навчання.

Освітнє середовище, спроектоване інтерактивним навчанням, стимулює активність студентів під час оволодіння професійно необхідними компетентностями, активізуючи суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників навчального процесу, організатором і контролером якої виступає викладач.

Акцентуємо увагу на опосередкованих інтерактивних технологіях, що популяризуються в сучасному освітньому просторі. Імовірно, обов'язковою вимогою до них, має стати збереження діяльнісного підходу до навчання, що, наприклад, реалізується через мультимедійну презентацію, яка потребує не лише аудіовізуального сприйняття, а й почасти доповнення, коригування, редагування тощо; через блокове презентування інформації з необхідними гіперпосиланнями в електронних підручниках і посібниках, що підтримує діалоговий освітньо-професійний режим, де викладач виступає режисером навчального інформаційно-комунікаційного процесу, тощо.

Отже, безпосереднє чи опосередковане «навчання у взаємодії та співпраці» (за О. Пометун [6, с. 357]), що ґрунтується на інтерактивному спілкуванні, уможливорює: одночасно усвідомлювати знання, опановувати уміння й навички, застосовувати їх; активно співпрацювати та реалізовувати себе в колективній діяльності; формувати ціннісне ставлення до спілкування; удосконалювати риторичні навички (активне слухання, комунікування відповідно до етичних норм із застосуванням доцільних вербальних і невербальних засобів спілкування).

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовані педагогічні умови розглядаємо не розрізнено, а як інтеграційний комплекс, спроектований риторизацією навчання як механізмом переосмислення, удосконалення й розвитку освітнього процесу в цілому, викладання будь-якої навчальної дисципліни засобами риторичної діяльності передусім. Виокремлюємо риторизацію освітнього процесу через педагогічне комунікування (антропоцентризм навчання); риторизацію навчальної

дисципліни шляхом уведення елементів риторики в її предметну сферу (цілісність риторичної підготовки); риторизацію навчального завдання засобами діалогічної й полілогічної комунікації (риторичний освітній простір).

Перспективи подальших пошуків убачаємо в розробці методик для результативного впровадження обґрунтованого комплексу педагогічних умов формування РК МФСС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартыненко С. Н., Бондаренко Г. Л. Подготовка учителя начальной школы в парадигме речевой риторической деятельности. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Москва: Литера, 2014. № 11 (70). 319 с.
2. Калюжка Н. С. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2011. 19 с.
3. Тягнирядно Є. В. Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.
4. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.
5. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ: Академія, 2012. 208 с.
6. Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.